

חוליית-המכתח של

החזית המזרחית

העיסקה הירדנית-בריטית לרכישת 200 טנקים מסוג "צ'ימפיין" — מפנה שוב את הזרקורים לעבר צבאו של חוסיין, שחרף ממדיו הקטנים יחסית, הוכיח מיומנות מיבצעית בשדות-הקרב השונים □ מ-1975 מתואמות פעולותיו עם צבא סוריה והודות לגיורת-העימות הארוכה שבאחריותו — בקעת-הירדן והערבה — נקבע לו מעמד מיוחד בכל תכנוני "החזית המזרחית" □ הסכנה לביתור הנגב וניתוק אילת תחריף בשנים הקרובות

• שריון ירדני נע לעבר הגבול הסורי ב-1970: מאיבה — לשיתוף-פעולה

— מאת ד"ר עמיהוד ישראלי —

בשמרוב כ, "חזית המזרחית" ממוקדת תשומת-הלב, בדרך-כלל, בהתפתחויות האחרונות בצבאות סוריה ועיראק וכן בעסקות הנשק הארורות שביצעה ערביה-סעודית. משום מה, נדחק צבא ירדן לשולי ההתעניינות הציבורית בישראל. הודעתו האחרונה של המלך חוסיין על התיומת עיסקה לרכישת 200 טנקים בריטיים חדשים ביותר — מחייבת אותנו לבחון מחדש את הנעשה מעברם המזרחי של הירדן והערבה. יש לזכור, כי הגבול הירדני-

ישראלי הנו הארוך ביותר בגיורת העימות ומתקרב לכ-300 ק"מ יבשתיים (בהוספת 100 ק"מ לאורך יבשה-המלח).

תחילתו של הצבא הירדני בשנת 1920 ביחידה שכונה "הלגיון הערבי". זו נוסדה בידי בריטי, סרן פיק, וכללה חמישה קצינים ו-25 פרשים-מקלענים. ב-1922 כלל ה"לגיון" כ-1,000 מגויסים בדווים בראשות סגל-פיקוד בריטי. במרוצת שנות ה-30 חלה התרחבות איטית, וכך הגיעה הצבתו של החיל ערב מלחמת-העולם השנייה ל-44 קצינים בריטיים, 1,130 מש"קים וחילי-160 חיילי מילואים ו-600 נוטרים. חיל זה התאפיין בהיקפו הקטן, שעליו חפסו עוצמת-ראש גדולה, ניידות גבוהה, אימונים מדוקדקים

ומשמעת בריטית קפדנית. משנת 1939 ואילך הפך הבריטי-המתאסר לם, סר ג'ון גלאב פחה, לרמטכ"ל "הלגיון הערבי", לאחר שהורף שש שנים כסגנו של הסרן פיק.

חידושו העיקרי של גלאב פחה התבטא בהקמת יחידה על טוהרת הבדווים, שכונתה "סירת-המידבר". יחידה זו נחלה הצלחה ניכרת. לאור הנסיון, ועל סמך שיקולים פוליטיים, הוחלט על הפיכת "הלגיון הערבי" לצבא בדווי בעיקרו. ואכן, היה זה הצבא הערבי היחיד שלהם, ולוא גם באורח סמלי ומצומצם, לצידן של בעלות-הברית במלחמת-העולם השנייה, הן בסיועו לדיכוי מרד רשיד עאלי בעיראק (יוני 1941), שבו נפל גם מפקד האצ"ל דוד רזיאל, והן בסיועו לשחרור סוריה משלטון וישי. מכל צבאות ערב היה זה "הלגיון הערבי" שהצטיין יחסית במלחמת-העצמאות (1948/9) בקרבות לטרון וירושלים. עם מצבת כוללת של 6,000 מגויסי-קבע. הקצונה הבריטית מילאה, בזכור, תפקיד-מפתח בהנהגתו של "הלגיון". ב-1 במרס 1956, מועד פיטוריו של גלאב על-ידי המלך חוסיין, איישו 64 קצינים בכירים בריטיים את צמרת הפיקוד הצבאי.

□ נאמנות אישית למלך

קווי-היחוד של "הלגיון הערבי" היו כדלקמן:

- מוצא בדווי של מרבית חייליו — עובדת שהבטיחה נאמנות אישית למלך חוסיין ולבית-המלוכה ההאשמית, יש לזכור, כי חלק מוותיקי הקצונה הן בני-מימיו, צ"ר קסים ותורכמנים, ונאמנותם למלך עלתה בקנה אחד עם קידומם האישי ומוצאם כבני-מימיו.
- גיוס על בסיס התנדבותי ומימון החיל על נלעון של חיילי-קבע: הפרדת "המשמר הלאומי", שהורכב מפלשתינאים ב-גדה המערבית, מה"לגיון", ולהלן — הבלעתם בתוך הצבא כדי לנטרלם. אגב, "המשמר הלאומי" אורגן בשלהי שנת 1949 כמיליציה-ספר, בהשפעת יוגמת ההגנה המרחבית של ישראל.
- הועדה פנתרם ונוגדרם מוצגנים בין הקצונות לבין החיילים, כמקובל בצבאות מצרים, סוריה ועיראק.
- משמעת-איש נוקשה וצייתנות קפדנית בכל דרגי החיל.
- איתור מהיר ופילוק מייד של הקצינים המורדים במחצית השנייה של שנות ה-50. הדברים אמורים ביורשיו תירדניים של גלאב פחה, הרמטכ"לים לשעבר עלי אבו-נוואר ועלי אל-חיארי (אפריל 1957), וקצינים אחרים כמחמוד רוסאן (יולי 1958) וצאדק א-שרע (יולי 1959).
- בשנת 1965 התמוטטה "מעצת ההפיקה" של קציני צבא ירדן הגולים, ומרביתם ניחזו על-ידי המלך וחזרו לירדן.
- התפתחותו הכמותית של צבא ירדן הוגבלת עקב היעדר משאב-פינים והצורך להסתייע במימון היצוגני. לאחר הדחת הצמרת הבריטית בשנת 1956, הסתייעה ירדן במקורות מימון מצריים, סוריים וסעודיים. שנה לאחר מכן נכנסה לראשונה ארצות-הברית לעובי קורת-הסיוע. בשלהי שנת 1964 נהנה צבא ירדן מסיוע כל-ערבי בעקבות ועידת-הפיסגה הערבית, שכונסה באלכסנדריה. אחר מלחמת-ששת-הימים קיבל צבא ירדן סיוע ממגני משלוש מדינות הנפט, וכיום — בעיקר מסעודיה ומארה"ב. התלות במקורות חוץ, ובעיקר באמריקאים, הגבילה את התפתחותו ואף שיוותה צביון הגנתי למערך הצבאי הירדני. מערך הגנתי זה נגזר, בין השאר, מקריהגבול הארוך עם ישראל, שהכתיב התפרסות הגנתית.

□ מכה קשה בששת-הימים

בשנת 1948 כלל "הלגיון הערבי" כ-6,000 חייל, ללא אנשי מילואים, שאורגנו בחטיבה ממוענת בת שלושה גדודים וב-17 פלוגות חי"ר בנות 200 חייל כל אחת. מתכונת ההתארגנות והציוד היו כולם בריטיים. היינו — כמה תריסר שריוניות, ללא כיח אווירי או ימי. בין השנים 1949—1956 גדל ההיקף בהתמדה, אך הדגש הושם כתידי על פיתוח ניידות ומחץ ועל ייצור כוח-אש גדול.

ערב "מיבצע קדש" מנה "הלגיון" כבר 14,000 מגויסים בארבע חטיבות חי"ר ממוענע ובהטיבת-שריון אחת. המצבה כללה 40 טנקים ו-150 שריוניות ונגמ"שים. ב"משמר הלאומי" שירתו כרובת מגויסים באורח מלא. באותה עת הונחו גם היסודות לחיל-האוויר הירדני עם 1,000 אוויראים ו-20 מטוסי "וומפיייר" ו"האנטר" בריטיים. בתוספת מטוסי אימון וקשר. בעקבת הושקו ספינות משמר-חופים.

במחצית שנת 1965 כלל "הלגיון" 38 אלף סדירים בארבע חטיבות חי"ר, שתי חטיבות-שריון וחטיבת המשמר המלכותי. התמורה העיקרית שחלה בצבא הירדני התבטאה בהחדרת נשק וציוד אמריקניים. כגון 200 טנקים מדגמי "פטון" ("מ-47", "מ-48"), בנוסף ל-80 ה"צנטוריונים" ועשרות הנגמ"שים.

במלחמת-ששת-הימים הוכה צבא ירדן מכה קשה, ותוך 50 שעות נכבשו יהודה ושומרון על-ידי צה"ל. אולם האביר דות הישראליות בגיורה זו היו גבוהות יחסית לגיורת המצרית, וחרף העובדה שיחסי-הכוחות בגיורת שומרון ויהודה היו נוחים יותר לצה"ל. האבידות הירדניות הגיעו

לכ-6,100 הרוגים. שתי חטיבות ירדניות הושמדו במלואן ושמונה אחרות ניזוקו בדרגות שונות של חומרה. יותר משליש מהשריון הירדני שהיה בתנועה ב"גדה המערבית", הושמד או נפל שלל.

לאחר ששתי-הימים פקדה את צבא ירדן התעצמות מקיפה. כבר בשלהי 1970 מנה צבא זה כ-60,250 חייל (58 אלף בורעות היבשה), 430 טנקים, רגימנטים של אר-טילריה וגדוד נ"מ שצוייד בטיילי קרקע-אוויר מדגם "טייגר-קאט". חיל-האוויר הירדני חודש ב-38 מטוסי-קרב ובכללם מיירטים אמריקניים מדגם "סטארפיטר". מצבת חיל-האוויר הקיפה כ-2,000 אוויראים.

הדו"ח האחרון של המכון ללימודים אסטרטגיים בלונדון העמיד את מצבת הצבא הירדני על חמש דיביוזות: שתיים משוריינות ושלוש ממוכנות. חיל-האוויר מנה 75 מטוסים, לרבות "F-5" אמריקניים, שהתקבלו מאיראן. חיל-השריון חלש על יותר מ-600 טנקים, כ-700 נגמ"שים וכ-400 קני-תות. חשוב להטעים, כי עד שנת 1978 הפכו כל החטיבות הירדניות ליחידות ממוכנות, ובמיוחד תוגבר כוח-האש. ירדן רכשה, במימון סעודי-כווייתי, כמויות גדולות של רכב-משוריין, טילי "טאו" נגד טנקים, טילי נ"מ מדגמי "הוק" משופר, מסוקים וציוד ללוחמת-לילה. ממחצית שנות ה-70 לא חלה התעצמות כמותית מר-שימה, אלא שיפור איכותי, שהתבטא, כאמור, בחידוש ציוד הלחימה ובתיפעול דגמים חדשים של כלי-המשחית. לפיכך, כל הערכת כושרו של הצבא הירדני בשלהי שנות ה-70, חייבת ליטול בחשבון את יכולתו המיקצועית הגבוהה יחסית לצבאות-ערב האחרים.

□ הפגזות על בקעת-הירדן

מאז תום מלחמת-ששת-הימים עמד צבא ירדן במספר מיבחנים צבאיים חמורים.

● מיבצע-בראמה (מרס 1968), שנועד לטהר את בקעת-הירדן המזרחית במרכזה ובדרומה ממאחזי אירגוני-החבר לה. התערבות הצבא הירדני הסבה קשיים רבים לצה"ל, הן בהקמת גשרי-כלובים ליד גשר בית-הערבה, והן בפינוי הכוחות ובניתוק המגע מחמת האש הארטילרית הירדנית הכבדה, שהונחתה ממרומי ההר על הבקעה. הירדנים הציגו את מיבצע-בראמה כנסיון ישראלי כושל לפרוץ להרי הגלעד ולכבוש את רבת-עמון וא-סלט.

● הכרעת ארגוני-החבלה בתחומי ירדן. פעילות זו הת-מקדה בשני שלבים: ספטמבר ("השחור") 1970 ויולי 1971. צבא ירדן הכריע באכזריות את מימסדי המחבלים שעשו במדינה כבתוך שלהם. בלחימה זו הוכיח הצבא נאמנות לחוסיין, יכולת לחימה בשטח בנוי וניהול לחימה מופצלת באזורי-שדה.

● הדיפת הפלישה הסורית לצפון ירדן (איזור רמת'א), שבאה כהמשך למלחמה נגד המחבלים. כוח-שריון סורי גדול וחיילי "צבא השחרור הפלשתינאי" חדרו לצפון המדינה ונבלמו ברמת-אירביד על-ידי חטיבת ה"צנטוריונים" הירדנית מס' 40. בעוד חיל-האוויר הסורי נמנע מלסייע לכוחות היבשה שלו, הפעילו הירדנים את הנרוע האווירית, שסייעה בבלימה ולהדיפה. מבחן זה הוכיח את עליונותו של השריונאי הירדני על פני יריבו הסורי.

● מלחמת יופי-הכיפורים: בזמן ההבקעה הישראלית מ-תחומי הגולן לעבר מובלעת הבשן ומבואות דמשק, שיגר חוסיין שתי חטיבות-שריון ירדניות לעזרת הסורים. הללו לחמו באגפה הדרומי של "המובלעת" ואיבדו כ-20 טנקים. גם כאן הוכיחו הירדנים את עדיפותם האיכותית הניכרת על צבאות-העזר האחרים (עיראקים ומרוקאנים).

חרף מימדיו הקטנים יחסית, הוכיח צבא ירדן את מיו-מנותו המיבצעית, שאין לבטלה, בשדות-הקרב השונים. הודות לגיורת העימות הארוכה שבאחריותו — נקבע לו מעמד מיוחד בכל תכנוני "החזית המזרחית" והמיפקדות המשותפות שהוקמו לסירוגין. יתרה מזאת: חוסיין מעלה על נס את שחרור ירושלים כמוטיב-חינוכי מרכזי בתעמולה-תו לאנשי צבאו, ואף הצהיר, כי צבאו ישתתף בכל מלחמה שתפרוץ נגד ישראל. ואכן, אחרי אפריל 1975 הוכנס הצבא הירדני למערך-חירום חלקי לאורך בקעת-הירדן המזרחית. מאז ואילך הוסכם גם על תיאומים מיבצעיים עם צבא סוריה, האחדת דרגות וחיווק הגיורה הצפון-ירדנית במערך טילי קרקע-אוויר סוריים.

עמדתו המסתייגת של חוסיין מהסכם-השלום בין ישראל למצרים — ידועה. אם בעבר דחה המלך הירדני מספר פעמים "פשרות טריטוריאליות" ביהודה ובשומרון ("תוכ-נית אלון"), הרי שעתה, לאחר שנקבע הדגם ותקדים הנסיגה הישראלית מכל סיני, אין לו כל סיבה להיענות למו"מ עם ישראל בתנאים פחותים מתנאי המצרים; ודברים אלה אמורים, כמובן, גם בירושלים המזרחית. ה-נסיגה מסיני תחייב את צה"ל לתגבר במיוחד את המערך הצבאי בדרום-הנגב. הסכנה הירדנית והסעודית לביתורו של דרום-הנגב ולניתוקה של אילת — תחריף ותלך בשנים הקרובות. מלבד זאת, חזקה על חוסיין שלא יעמוד מנגד, אם תפרוץ מלחמה בין סוריה לישראל.